

Problematyka społeczna w fińskiej fikcji kryminalnej na podstawie twórczości Leeny Lehtolainen i Mattiego Yrjänä Joensuu

W ostatnich latach wśród polskich czytelników, podobnie jak wśród czytelników z Niemiec, Wielkiej Brytanii, Francji, dostrzegalne są wyraźne tendencje polegające na wzroście zainteresowania literaturą kryminalną tworzoną przez pisarzy pochodzących z państw skandynawskich, w tym również z Finlandii.¹ Także na polskim rynku wydawniczym, podobnie jak i w innych krajach europejskich, pojawia się coraz więcej dzieł cenionych na świecie przedstawicieli gatunku, co wyraźnie świadczy o zapotrzebowaniu na tego typu twórczość wśród polskich odbiorców. Początki zjawiska, o którym mowa, wiążą się ze wzrostem popularności twórców powieści kryminalnych takich jak na przykład Henning Mankell, Stieg Larsson, Åsa Larsson, Camilla Läckberg, Liza Marklund i Håkan Nesser ze Szwecji, Jo Nesbø i Karin Fossum z Norwegii, czy też przedstawiciele gatunku na gruncie fińskim Matti Yrjänä Joensuu, Leena Lehtolainen i Kjell Westö.

Na wzrost zainteresowania tego typu literaturą wpływa wiele czynników, których analiza może pomóc w wyciągnięciu interesujących wniosków dotyczących z jednej strony społeczeństwa przez nią obrazowanego, z drugiej – społeczności odbiorców. W przypadku tych drugich przy okazji analiz zmieniającej się kultury czytelniczej warto poszukać przede wszystkim odpowiedzi na pytanie, co powoduje, iż dzieła reprezentujące właśnie tę, a nie inną kategorię, spotykają się z entuzjastycznym przyjęciem i przychylnymi recenzjami. Czy na atrakcyjność powieści dających się sklasyfikować jako fikcja kryminalna wpływają tylko i wyłącznie skonstruowana z niezwykłą precyzją fabuła oraz sposób budowania przez autora wzrostu napięcia, powodujące, iż czytelnik, który podejmuje próbę zmierzenia się z nierzadko wymagającą lekturą, z reguły nie rezygnuje z przeczytania powieści do końca? Czy dzieła najpopularniejszych twórców powieści kryminalnych rzeczywiście mają na celu jedynie prezentację oryginalnie skonstruowanej historii, czy też interesująca, obfitująca w wątki poboczne fabuła ma również za zadanie przekazanie treści zdecydowanie głębszych niż tylko tych związanych z odpowiedzią na pytanie, kto okaże się sprawcą zdarzeń, o których mowa w powieści? Co sprawia, iż autorzy nierzadko kontrowersyjnych powieści, zawierających zdaniem wielu czytelników wyjątkowo drastyczne treści, na przykład szczegółowe opisy dokonywanych w wysublimowany sposób morderstw, mimo wszystko zyskują sobie coraz większe grono zwolenników na całym świecie? Nasuwa się także pytanie, w czym należy

¹ Mimo, iż Finów i Skandynawów nie łączy pokrewieństwo językowe, Finlandia z racji położenia geograficznego i wspólnej tradycji należy bezsprzecznie do skandynawskiego obszaru kulturowego.

upatrywać przyczyny wzrastającej popularności pisarzy pochodzących właśnie z tej, a nie innej części świata?

W poszukiwaniu odpowiedzi na te nurtujące badacza literatury współczesnej pytania warto dokładniej przyjrzeć się sposobowi konstruowania powieści przez wybranych reprezentantów gatunku. Ich analiza pozwala bowiem zauważyć, iż poza intrygującą fabułą, która powoduje, iż czytelnik śledzi losy bohaterów powieści z niegasnącym zainteresowaniem, ogromna większość omawianych dzieł zawiera również wiele spostrzeżeń dotyczących aktualnych, zazwyczaj niepokojących zjawisk zachodzących we współczesnym społeczeństwie, za którego bacznego obserwatora można uznać autora powieści.

Można stwierdzić, iż większość powieści kryminalnych o skandynawskim rodowodzie należy rozpatrywać jako konstrukcję dwuwarstwową. Jako pierwszą warstwę można by określić świat wykreowany przez autora, z jego fikcyjnymi bohaterami i wydarzeniami. Za jej cel należałoby natomiast uznać wzbudzenie zainteresowania odbiorcy oraz zwrócenie jego uwagi na problematykę, która stanowi drugą, głębszą warstwę powieści. Prezentuje ona zagadnienia dotyczące rzeczywistych problemów, z którymi musi zmagać się obrazowane przez pisarza społeczeństwo. Problemy te są zazwyczaj następstwem zagrożeń, jakie niosą za sobą zachodzące we współczesnym świecie niepokojąco dynamicznie zmiany, skutkujące również dynamicznym zanikaniem tradycyjnych wartości, stanowiących do tej pory fundament stabilnego społeczeństwa.

Przyglądając się portretowi społeczeństwa kreślonemu przez większość cenionych na świecie skandynawskich pisarzy kryminalnych mamy do czynienia przede wszystkim z rozpadem harmonijnego, zapewniającego poczucie bezpieczeństwa i stwarzającego warunki dla zbalansowanego rozwoju przyszłych pokoleń życia rodzinnego, wynikającym bezpośrednio z tego zjawiska poczuciem wyobcowania oraz brakiem jasno określonych życiowych dążeń. W wielu przypadkach obserwujemy także destrukcję systemu wartości szczególnie w kręgu młodych ludzi oraz dramaty jednostek zepchniętych na margines przez społeczeństwo zorientowane na osiągnięcie sukcesu i dobrobytu oraz stabilizacji, lecz jedynie w sferze czysto materialnej. Czytelnik mający za zadanie analizę tak głębokiej treści prezentowanej przez autora może odnosić wrażenie i dochodzić do wniosku, iż fabuła, mimo iż skrupulatnie przemyślana i zręcznie skonstruowana, stanowi jedynie pretekst, środek mający na celu efektywne ukazanie postępującej degradacji poszczególnych warstw społecznych narażonych na oddziaływanie negatywnych bodźców, wywoływanych przez ogół procesów określanych mianem globalizacji.

Ze względu na niezwykle silne zorientowanie dzieł, o których mowa, na szeroko rozumianą problematykę społeczną, należy postawić pytanie o ich stopień zrozumiałości np. dla czytelnika polskiego czy też ogólniej - europejskiego, który podejmując próbę zapoznania się z twórczością wspomnianych autorów z północnej Europy ma do czynienia z tematyką związaną z tym właśnie obszarem kulturowym po raz pierwszy. Przemiany społeczne prowadzące do negatywnych zjawisk mogą być obecnie zauważalne na obszarze dużo większym niż jedynie na terenie państw skandynawskich. Problemy takie najprawdopodobniej dotyczą większości społeczeństw wysoko rozwiniętych, częściowo także rozwijających się. Nie zmienia to faktu, iż w celu lepszego poznania i głębszego zrozumienia problematyki prezentowanej przez skandynawskich pisarzy warto przyjrzeć się bliżej strukturze przedstawianego społeczeństwa. Okazuje się bowiem, iż mimo, że pewne zjawiska można by bez większych wątpliwości uznać za wspólne dla większości społeczeństw współczesnego świata, przyczyny ich powstawania oraz stopień nasilenia wynikają ze specyficznych uwarunkowań, indywidualnych, o ile określenia tego można użyć w odniesieniu do społeczeństwa, cech każdego z nich. W związku z tym konieczne wydaje się swego rodzaju teoretyczne przygotowanie czytelnika spoza Finlandii do konfrontacji ze światem, którego pewne elementy mogą być odebrane jako całkowicie obce, czasem niedorzeczne, a dzieło literackie, którego cel powinno stanowić przybliżanie czytelnikowi obszaru kulturowego, doprowadzi do pogłębienia międzykulturowych różnic i nieporozumień, mimo, iż świat przedstawiony nie odbiega od otaczającej czytelnika rzeczywistości w stopniu zupełnie uniemożliwiającym zrozumienie zamysłów pisarza. Zadaniem badacza literatury powinno więc być nie tylko zrecenzowanie nowo opublikowanego dzieła, mające na celu zachęcenie czytelnika do zapoznania się z autorem i jego dorobkiem bądź kategoryczne odradzanie lektury, lecz przede wszystkim objaśnienie, przynajmniej w pewnym stopniu, zasygnalizowanych w nim zjawisk, umieszczenie dzieła w szerszym aspekcie, ukazanie na tle tego, co na owym polu zostało opublikowane do tej pory.

W porównaniu do literatury szwedzkiej czy norweskiej fińska literatura kryminalna wciąż pozostaje zarówno dla polskiego czytelnika, jak i literaturoznawcy dziedziną stosunkowo słabo poznaną. Bezpośrednią przyczyną takiego stanu rzeczy jest najprawdopodobniej znacznie mniejsza liczba pozycji przetłumaczonych z języka fińskiego w stosunku do przełożonych na język polski dzieł norweskojęzycznych i szwedzkojęzycznych. Do tej pory polski czytelnik miał okazję zapoznać się jedynie z niewielką częścią dorobku popularnych fińskich pisarzy takich jak Matti Yrjänä Joensuu czy Leena Lehtolainen. Twórczość wielu innych autorów reprezentujących ten gatunek, cieszących się w Finlandii

dużą popularnością, takich jak chociażby Taavi Soininvaara czy Jarkko Sipilä jest wciąż niedostępna dla polskiego czytelnika. Brakuje również opracowań, które stanowiłyby rodzaj teoretycznego wsparcia dla czytelnika przystępującego do lektury zupełnie nieznanego mu do tej pory twórcy. Ze względu na wykazujący dotychczas wiele luk stan badań nad fińską literaturą kryminalną, jednym z głównych zadań literaturoznawstwa fińskiego w najbliższym czasie powinno być przybliżenie zainteresowanym kręgom problematyki, z jaką czytelnik konfrontowany jest na stronach powieści pisarzy takich jak Joensuu i Lehtolainen. Działania takie pomogłyby zapobiegać rozprzestrzenianiu się wielu nieporozumień oraz fałszywego postrzegania współczesnego fińskiego społeczeństwa, z drugiej strony pozwalałyby uczulić na rzeczywistość zachodzące w nim negatywne zjawiska, których występowanie może z biegiem czasu ulec intensyfikacji także w innych regionach świata. Prace badawcze z zakresu literatury fińskiej mogłyby stać się także niejako pewnego rodzaju podręcznikiem realoznawstwa fińskiego, źródłem cennych spostrzeżeń, przybliżających również i polskiemu odbiorcy kraj i naród, które pod wieloma względami wciąż są mu stosunkowo odległe, mimo nieznacznej odległości geograficznej dzielącej Finlandię i Polskę.

Na polskim rynku wydawniczym – jak pokazują to publikowane ostatnio tłumaczenia utworów z języka fińskiego - ukazują się sukcesywnie kolejne powieści kryminalne fińskich autorów. Tym samym zarówno przed czytelnikami jak i przed badaczami literatury pojawiają i pojawią się z pewnością nowe zadania, którym sprostanie może stanowić spory wkład w rozwój tego obszaru literatury nie tylko na gruncie polskim. W samej Finlandii bowiem badania naukowe poświęcone literaturze kryminalnej również znajdują się w fazie początkowej. Tym ciekawszym może się więc okazać wyzwanie rzucone przez pisarzy ukazujących realia w sposób, który skłania czytelnika do refleksji nad tym, czy rzeczywistość mamy do czynienia tylko i wyłącznie z czystą literacką fikcją, a wydarzenia przedstawione w powieściach nie mają nic wspólnego z realiami życia rzeczywistego społeczeństwa. Każdy twórca jest bowiem nierozzerwalnie związany ze swym środowiskiem, a inspirację często czerpie z tego, czego mu ono dostarcza w życiu codziennym, przy czym nie zawsze są to bodźce pozytywne.

W początkowej części pracy, stanowiącej jej teoretyczne tło i wprowadzenie do tematyki głównej, został położony nacisk na wzajemne oddziaływanie pisarza oraz rzeczywistości, w której przyszło mu żyć i tworzyć. Głównym celem rozprawy jest natomiast próba wskazania w twórczości wybranych pisarzy elementów, które są bezpośrednim przejawem owej zależności zachodzącej między obydwoma sferami.

Przedstawione w pracy zagadnienia występujące w wybranych do analizy dziełach literackich wraz z próbą ich interpretacji pokazują w wyraźny sposób, w jak znacznym stopniu pisarz i jego twórcza działalność oraz rzeczywistość, w której pisarz żyje, wzajemnie się przenikają i niejako dopełniają. Na podstawie prezentacji twórczości wybranych, nie tylko fińskich pisarzy można dostrzec, że szeroko rozumiana tematyka społeczna stanowi znaczącą jej część. Jest to wyrazem dostrzegania przez autorów aktualnych problemów społecznych, wyrazem ich reakcji na obserwowane przez siebie pojawiające się w życiu społecznym zjawiska. Niektórzy pisarze, jak chociażby cytowany w początkowych rozdziałach Henning Mankell, mówią wprost o tym, że ich celem jest przekazanie czytelnikowi informacji na temat zdarzeń opartych na faktach lub też takich, które potencjalnie mogłyby w rzeczywistości zaistnieć.

Fakt, że w wielu przypadkach przesłanie płynące z powieści kryminalnych można traktować jako ostrzeżenie kierowane pod adresem społeczeństwa pozwala wnioskować, że problematyka społeczna będzie w najbliższej przyszłości nadal zajmowała istotną pozycję wśród tematów poruszanych przez tworzących je autorów fikcji kryminalnej. Problematyka społeczna nie jest więc już wyłączną domeną dotychczasowej literatury koncentrującej się głównie na tych zagadnieniach. Dotyczy to zwłaszcza problemów wynikających z nowych negatywnych zjawisk, dotyczących współczesne społeczeństwa, przede wszystkim te wysoko rozwinięte. Należą do nich głównie kwestie, które autorzy fikcji kryminalnej zgłębiają w ramach niezwykle dynamicznie rozwijającego się podgatunku zwanego thrillerem międzynarodowym. Do nowych zagrożeń, o których w czasach, gdy fikcja kryminalna dopiero kształtowała się jako gatunek nie mogło być mowy, należą przede wszystkim: międzynarodowy terroryzm oraz metody jego zwalczania, zorganizowana przestępczość internetowa, przestępczość zorganizowana o charakterze ekonomicznym. Biorąc pod uwagę popularność, jaką w Europie cieszą się od pewnego czasu skandynawscy – w tym także i coraz częściej fińscy twórcy fikcji kryminalnej - można założyć, że pod wpływem ich twórczości podobne tendencje staną się powszechne także w literaturze kryminalnej powstającej w innych krajach europejskich.

Wraz ze wzrastającym zainteresowaniem twórców fikcji kryminalnej złożoną problematyką przemian zachodzących w dzisiejszym świecie ewoluuje rola adresata ich twórczości. Czytelnik współczesnych powieści kryminalnych nie jest tylko biernym odbiorcą, dla którego lektura jest jedynie jedną z wielu dostępnych form rozrywki, spędzania wolnego czasu. Powieści poruszające trudne i nierzadko kontrowersyjne problemy społeczne wymagają od czytelnika zaangażowania w zgłębianie fabuły, analizy i dokładnego

przemyslenia zawartego w nich przesłania sformułowanego przez autora. O ile próby rozwikłania zagadki kryminalnej, rozważanie możliwych scenariuszy zakończenia powieści, mogą wciąż być traktowane przez czytelników jako rozrywka i sposób na zdystansowanie się do rzeczywistości, o tyle tematyka powieści, na której tle prezentowany jest główny wątek, wyraźnie do rzeczywistości nawiązuje. Tym samym nakłania czytelnika do refleksji nad potencjalnymi kierunkami rozwoju współczesnego świata. Jest to świadomy zamysł autora, który wątek kryminalny traktuje jako pretekst do kierowania uwagi czytelnika na dużo poważniejsze problemy, z jakimi muszą zmagać się członkowie obrazowanych przez niego społeczności. Innymi słowy, poprzez wyeksponowanie w powieści skomplikowanej tematyki społecznej autor wymaga od swojego czytelnika maksymalnej koncentracji na fabule powieści i zachęca do przemyślenia kwestii w niej poruszonych oraz zajęcia stanowiska wobec nich.

Na płaszczyźnie związanej zasadniczo z literaturą fińską, której poświęcona jest niniejsza praca, należy podkreślić silne związki pomiędzy twórczością autorów fińskich oraz pisarzy pochodzących z pozostałych państw Europy Północnej. Są one widoczne w tematach podejmowanych przez autorów. Pisarze ze Szwecji, Norwegii, Danii czy w ostatnich dziesięcioleciach także Islandii byli dla literatury fińskiej „od zawsze” źródłem inspiracji – to oni częstokroć dostarczali Finom modeli literackich, wzorców, które oni z kolei w twórczy sposób przekształcali w typowo „fiński produkt”. Struktura pracy, bazująca na porównaniu sposobu obrazowania wybranych problemów społecznych obecnych w analizowanych powieściach, unaocznia ten fakt w sposób niezwykle wyrazisty. Większość, jeśli nie wszystkie główne zagadnienia społeczne obecne w fińskich powieściach kryminalnych mają swoje odpowiedniki w powieściach autorstwa pisarzy pochodzących ze wspomnianych krajów. Na tej podstawie można jednoznacznie wnioskować, iż fińscy autorzy chętnie korzystają ze skandynawskiego dziedzictwa literackiego jako źródła inspiracji do ukazywania współczesnych problemów społecznych pojawiających się w ich ojczyźnie. Zdecydowanie istotniejszy wydaje się jednak inny wniosek, jaki można wyciągnąć na podstawie obserwacji tego zjawiska. Zainteresowanie twórców pochodzących z różnych krajów podobną tematyką może bowiem wynikać z tego, że jest ona istotna dla społeczeństw reprezentowanych przez owych pisarzy. Najbliższe lata pokażą zapewne, czy takie tendencje znajdą swoją kontynuację w powieściach, które będą powstawały w ramach nowych, podlegających dynamicznemu rozwojowi podgatunków fikcji kryminalnej.

Relacja zachodząca pomiędzy pisarzem, a rzeczywistością, w której tworzy, daje podstawy do przyjęcia założenia, że świat przedstawiony jego powieści, a przynajmniej

pewne jego elementy, powstają zainspirowane w wyniku obserwacji dokonanych przez autora w realnym życiu. Zestawienie ze sobą sposobu obrazowania problemów fińskiego społeczeństwa przez Mattiego Yrjänę Joensuu oraz Leenę Lehtolainen pozwala wnioskować, że zaobserwowane przez pisarzy problemy występują w nim powszechnie, ponadto są w nim obecne od kilkudziesięciu lat. Matti Yrjänä Joensuu opublikował swoją pierwszą powieść na długo przed tym, jak ukazała się pierwsza powieść o Marii Kallio. Leena Lehtolainen z kolei nadal systematycznie publikuje nowe powieści, przy czym powieść Joensuu zatytułowana *Rautahuone* na zawsze pozostanie ostatnią. Na przestrzeni tego czasu pisarze poczynili obserwacje dotyczące przede wszystkim postępującego rozpadu więzi międzyludzkich, relacji rodzinnych, pogłębiających się problemów młodego pokolenia Finów. Obraz fińskiego społeczeństwa, jaki wyłania się z kart ich powieści nie świadczy o jego dobrej kondycji. Za pomocą często kontrowersyjnego sposobu obrazowania przebiegu zdarzeń pisarze kierują do czytelnika apel o większe zaangażowanie w kwestie takie jak dbałość o relacje rodzinne, gotowość udzielania emocjonalnego wsparcia młodym ludziom oraz tym członkom społeczeństwa, którzy mają problemy z adaptacją do panujących w nim warunków. Pokazują, że termin „społeczeństwo dobrobytu” niekoniecznie musi oznaczać stan, w którym przedstawiciele tego społeczeństwa cieszą się zarówno dobrobytem materialnym, jak i dobrym samopoczuciem, stabilnością emocjonalną. Co więcej, przykłady bohaterów wykreowanych głównie przez Mattiego Yrjänę Joensuu pokazują, że nawet ta pierwsza reguła nie zawsze znajduje swoje potwierdzenie w poziomie, na którym owi bohaterowie żyją. Ich wyalienowanie sięga tak głęboko, iż są oni pozbawieni dostępu do podstawowych udogodnień, zapewniających stabilne, wygodne życie.

Analiza problemów sygnalizowanych w powieściach Leeny Lehtolainen i Mattiego Yrjänę Joensuu pozwala dokonać pewnych prognoz odnośnie tematyki, jaka może stać się przedmiotem zainteresowania pisarzy z Finlandii w niedalekiej przyszłości. Materiał zawarty w dziełach, które powstawały na przestrzeni kilkunastu, a w przypadku Joensuu kilkudziesięciu lat, pozwala na przyjęcie wniosku, że opisywane w nich problemy nie znikną z kart powieści w najbliższej przyszłości. Poddane w niniejszej pracy analizie powieści wyżej wymienionych autorów ukazują w bardzo wyraźny sposób, że prognozy dotyczące kierunku rozwoju fińskiego społeczeństwa nie napawają obecnego pokolenia Finów zbytnim optymizmem.

Rozdział otwierający część poświęconą analizie wybranych dzieł Leeny Lehtolainen i Mattiego Yrjänę Joensuu dotyczy przemocy wymierzonej przede wszystkim w kobiety. Pisarze przedstawiają ów problem w sposób, który pozwala odbiorcy dostrzec jego złożoność

oraz jego rozmiary w społeczeństwie. Zwracają uwagę na różnorakie formy, jakie przemoc może przybierać. Udowadniają, jak ogromnym błędem jest założenie, że pewnych środowisk, grup społecznych czy zawodowych problem ten nie dotyczy. Pod tym względem najbardziej sugestywna jest przedstawiona w powieści *Kobieta ze śniegu* historia Johanny, która doznaje krzywd i upokorzenia ze strony członków społeczności na pierwszy rzut oka głęboko religijnej, w rzeczywistości charakteryzującej się podwójną moralnością i równie głębokim zakłamaniami.

O ile Matti Yrjänä Joensuu przedstawia w omawianych w pierwszym rozdziale powieściach postaci kobiece przede wszystkim jako ofiary różnego typu przemocy, Leena Lehtolainen stosunkowo często przypomina, że agresja oraz skłonność do korzystania z rozwiązań z użyciem siły to także domena kobiet. I nie jest to czymś rzadkim i niezwykłym. Zabójczynią głównej bohaterki *Kobiety ze śniegu* okazuje się inna kobieta, a Säde Vasara w innej powieści próbuje poprawić sytuację życiową kobiet ze swojego otoczenia, pozbawiając życia ich agresywnych partnerów. Pisarka przekazuje swoim czytelnikom ważne przesłanie pokazując, że stosowanie przemocy, bez względu na jej motywacje, zawsze prowadzi w efekcie do eskalacji problemu.

W Skandynawii zagadnienie przemocy wobec kobiet to zdecydowanie jeden z najczęściej poruszanych przez twórców powieści kryminalnych tematów. Powieści, o których mowa pod koniec podrozdziału to jedynie bardzo nieliczne przykłady pokazujące, w jak dużym stopniu powieściopisarze zajmują się tym zagadnieniem, które może być analizowane pod różnym kątem. W ostatnim dziesięcioleciu pisarzem wzbudzającym największe zainteresowanie środowisk literackim, który przemoc wobec kobiet uczynił jedną z ważniejszych tematów społecznych analizowanych w swoich powieściach, był bez wątpienia Stieg Larsson.

Wieloaspektowy problem przemocy jako kwestii dotyczącej dzieci i młodzieży został przez pisarzy ukazany z dwóch perspektyw: dzieci jako ofiar przemocy, jak również dzieci kierujących swoją agresję kierują w stronę innych, w stronę otaczającego je świata. Warto podkreślić, że w zestawieniu z sytuacjami ukazanymi przez Leenę Lehtolainen, Matti Yrjänä Joensuu częściej i wyraźniej zwraca uwagę na problem młodych ludzi nie tylko jako ofiary, ale także jako źródło zagrożenia dla innych. Jest to dostrzegalne nie tylko w powieści *Harjunpää ja poliisin poika*, w której przemoc i agresja ze strony nieletnich przybiera postać ekstremalną. Popelniający przestępstwa i wyrządzający szkody nieletni oraz bardzo młodzi ludzie pojawiają się również w innych powieściach, które były przedmiotem analizy w innych podrozdziałach, pod innym kątem. Należą do nich na przykład Asko i Jarkko, bohaterowie

powieści skoncentrowanych na problemach kobiet. Matti i Leena, młodzi bohaterowie powieści *Harjunpää i kapłan zła*, są ukazani nie tylko jako ofiary problemów rodzinnych oraz tajemniczego Maahinena (Gnoma). Pisarz zwraca uwagę na to, że doświadczają także prześladowania w szkole, ze strony swoich rówieśników.

Leena Lehtolainen ukazuje młodych ludzi przede wszystkim jako ofiary problemów, z którymi nie radzą sobie dorośli, w efekcie niebędący w stanie zapewnić im należytej uwagi, bezpieczeństwa oraz warunków potrzebnych do wszechstronnego rozwoju. W jej powieściach pojawiają się dzieci oraz niepełnoletnie ofiary, znajdujące się na różnych etapach życia oraz pochodzące z różnych środowisk: zarówno niemowlęta (dziecko, do którego śmierci doprowadza Jaana), jak również nastolatki u progu dorosłości (młodzi łyżwiarze w powieści *Spirala śmierci*). W ten sposób pisarka uwydatnia uniwersalizm problemu, który nie może być traktowany jako marginalny bądź zarezerwowany wyłącznie dla pewnych określonych grup społecznych. Obydwie tendencje, polegające na ukazywaniu młodych ludzi zarówno jako ofiary jak i źródło przemocy, zauważalne są w twórczości wielu północnoeuropejskich powieściopisarzy, co obrazują przykłady zamieszczone w podrozdziale 5.2.

Relacje pomiędzy członkami społeczeństwa wysoko rozwiniętego a jego nowymi członkami – imigrantami, to tematyka kolejnego podrozdziału części analitycznej. Ze względu na wieloaspektowość tego niezwykle istotnego obecnie dla całej Europy problemu podrozdział ten został skonstruowany w sposób nieco odmienny niż pozostałe podrozdziały w celu wyeksponowania jego poszczególnych aspektów. Zgromadzony w nim materiał analityczny pochodzi przede wszystkim z jednej powieści Leeny Lehtolainen, zatytułowanej *Gdzie się podziały dziewczęta*. Było to możliwe, ponieważ autorka w umiejętny sposób porusza w niej zarówno wybrane problemy, z jakimi zmagają się imigranci w swoich nowych, przybranych ojczyznach, jak i problemy społeczności, które owych imigrantów przyjmują. Zestawienie poszczególnych wątków obecnych w powieści fińskiej autorki z wątkami zaczerpniętymi z wybranych powieści pisarzy reprezentujących pozostałe kraje skandynawskie pokazuje, jak liczni pisarze zabierają obecnie głos na tematy dotyczące potencjalnych kierunków dalszego rozwoju społeczeństw krajów północnoeuropejskich. Ich celem jest przede wszystkim obalenie wszelkiego rodzaju negatywnych stereotypów, które determinują sposób myślenia (i postępowania) zarówno samych imigrantów, jak i rozpowszechnione poglądy na temat imigrantów, prowadząc do eskalacji konfliktów pomiędzy różnymi grupami społecznymi.

Podstawowa różnica, jak uwidacznia się po zestawieniu ze sobą konkretnych powieści Lehtolainen i Joensuu uwidacznia się w tym, iż w powieściach autorstwa tego drugiego, zwłaszcza tych powstałych w latach 80. XX. wieku, pojawia się tematyka właściwie nieobecna w najnowszych powieściach obojga autorów. Chodzi mianowicie o zjawisko nienawiści na tle rasowym przejawiane przez niektórych Finów wobec mniejszości romskiej. W obliczu przemian związanych z kształtowaniem się tak zwanego społeczeństwa wielokulturowego w Finlandii antagonizmy te straciły na ostrości, czego odzwierciedleniem są tendencje panujące obecnie w literaturze.

W skandynawskiej fikcji kryminalnej problem relacji pomiędzy ludnością napływową a rdzennymi mieszkańcami danego państwa jest poruszany tak często, że trudno o współczesną powieść z tego gatunku, w której by on nie występował. Wielu pisarzy decyduje się na umieszczenie w swoich dziełach krótkich epizodów, dygresji, często nawet pojedynczych replik wybranych postaci w celu zwrócenia uwagi czytelników na kwestie społeczne, które trudno w obecnych czasach przemilczeć. Niektórzy, jak wspomniani Camilla Läckberg czy Olle Lönnaeus coraz częściej właśnie tę problematykę czynią tematyką nadrzędną w swoich powieściach. Przemiany społeczne, zachodzące w ostatnich latach w wielu państwach europejskich ze względu na nasilone procesy imigracyjne pozwalają przypuszczać, że popularność takich powieści będzie wzrastała również poza Skandynawią.

Podrozdział poświęcony tak zwanym alternatywnym ruchom religijnym pokazuje przede wszystkim, jak ważną rolę motyw ten odgrywa w skandynawskiej fikcji kryminalnej. Stąd też liczne przykłady powieści autorów pochodzących przede wszystkim ze Szwecji, zamieszczone w części podsumowującej podrozdział.

Motyw ten tak często wykorzystywany przez skandynawskich pisarzy nieobcy jest również twórczości fińskich autorów, których reprezentują Matti Yrjänä Joensuu i Leena Lehtolainen. Oboje poświęcili tematyce zaburzeń na tle religijnym oraz sposobom działania kaznodziejów, przywódców sekt religijnych wiele miejsca w swoich wybranych powieściach. W przypadku Joensuu kaznodzieja-szaleniec stał się nawet postacią tytułową jednej z części cyklu o komisarzu Timo Harjunpää. W sposobie ukazania postaci Maahinena, form jego działania oraz możliwych źródeł zaburzeń psychicznych niezwykle wyraźnie uwidaczniają się podobieństwa do postaci wykreowanej przez Henninga Mankella w powieści *Nim nadzieje mróz*. Tego typu powiązania podkreślają, jaki wpływ wzajemnie wywierają na siebie środowiska literackie poszczególnych państw skandynawskich. W dalszej kolejności pozwalają wnioskować, że ich społeczeństwa nękane są obecnie przez podobne problemy.

Leena Lehtolainen, obrazując w powieści *Kobieta ze śniegu* społeczność na pozór konserwatywną i głęboko religijną, w rzeczywistości zakłamaną i funkcjonującą według standardów podwójnej moralności, ostrzega przede wszystkim przed stereotypowym postrzeganiem pewnych środowisk. Społeczność, którą reprezentuje jedna z głównych bohaterek, w rzeczywistości stanowi dla niej największe zagrożenie. Życiu i zdrowiu bohaterki zagraża niebezpieczeństwo tylko i wyłącznie dlatego, że sprzeciwia się wyznawanej przez ową społeczność zasadę bezwzględnej ochrony życia. Ukazując ten paradoks, Leena Lehtolainen demaskuje prawdziwe oblicze jednostek i większych społeczności, które powinny wyznaczać wzór postępowania i pielęgnowania tradycyjnych wartości zgodnie ze stereotypowym myśleniem. Tym samym zwraca uwagę na niebezpieczeństwa, jakie niosą za sobą stereotypy i uproszczone postrzeganie świata w ogóle, nie tylko odnośnie ortodoksyjnych społeczności religijnych. Myśl ta znajduje swoją kontynuację w dalszych częściach pracy.

Poprzez ukazywanie różnorodnych sytuacji, w których bohaterowie powieści postrzegają pewne zjawiska w sposób uproszczony i pozbawiony głębszej refleksji, autorzy demaskują potencjalne komplikacje, jakie pociąga za sobą stereotypowe myślenie. Starają się wykazać, iż sposób widzenia świata oparty na kategoryzacji „my-oni”, próba tworzenia sztucznych podziałów społecznych stanowi przyczynę dyskryminacji, traktowania pewnych jednostek z własnego otoczenia jako mniej wartościowych. Każdy przejaw dyskryminacji, wynikający z uprzedzeń na tle rasowym, religijnym, seksualnym czy nawet wynikającym z różnic w stylu życia i stanie posiadania prowadzi w efekcie do eskalacji konfliktów.

Posługując się pewnymi wykreowanymi przez siebie sytuacjami Leena Lehtolainen i Matti Yrjänä Joensuu udowadniają, że kierowanie się nieuzasadnionymi uprzedzeniami, bez względu na ich tło, zawsze prowadzi do rozczarowania, a w poważniejszych przypadkach do sytuacji konfliktowej w rodzinie (przypadek Toniego Väälly z powieści *Na złym tropie*), w miejscu pracy (Maria Kallio postrzegana jako koleżanka z mniej rozwinięto regionu kraju, Ville Puupponen i jego koledzy w powieści *Rautakolmio*), na szerszą skalę natomiast w większej społeczności (Petri Ilveskivi z powieści *Ennen lähtöä*, środowiska imigrantów, o których mowa we wcześniejszym podrozdziale). Ani Joensuu, ani Lehtolainen nie konfrontują czytelnika z sytuacją, w której z góry ustalony, szablonowy sposób myślenia na temat danej jednostki czy grupy społecznej, przynosi korzyści osobie, która się nim kieruje. Zachęcają tym samym do głębszej, dokładniejszej analizy pewnych zjawisk dotyczących życia społecznego, zanim zostanie wydany na ich temat pewien osąd, opinia, która może w dalszej kolejności zdeterminować sposób myślenia innych na dany temat.

Pisarze pochodzący z innych krajów skandynawskich zwracają w swojej twórczości uwagę przede wszystkim na dyskryminację mniejszości seksualnych oraz kobiet w ich miejscach pracy. Tematyka ta obecna jest również w powieściach Leeny Lehtolainen i Mattiego Yrjäny Joensuu, co po raz kolejny pozawala dostrzec zależności i związki zachodzące pomiędzy środowiskami literackimi poszczególnych państw skandynawskich.

W analizie problematyki poruszanej przez autorów fikcji kryminalnej nie może zabraknąć miejsca na zagadnienia związane z pracą policjanta, wynikającym z niej ryzykiem oraz relacjami zachodzącymi pomiędzy policjantem jako stróżem prawa i porządku a przeciętnym obywatelem. Zarówno w powieściach Leeny Lehtolainen, jak i Mattiego Yrjäny Joensuu jest mowa o owych licznych aspektach wiążących się z pracą policjanta i jej wpływem na jego życie prywatne.

Obaj autorzy, posługując się postaciami głównych bohaterów swoich powieści, wykazują, że ze względu na specyficzny charakter wykonywanej pracy, policjanci miewają problemy z łączeniem swoich obowiązków zawodowych z życiem rodzinnym. Nie chodzi bynajmniej jedynie o konieczność wypełniania pewnych dodatkowych zadań poza godzinami pracy czy rozmyślanie nad sytuacją panującą w miejscu pracy w czasie, który teoretycznie przeznaczony jest dla bliskich. Jest to bowiem problem dotyczący wielu grup zawodowych, niezwiązany tylko i wyłącznie z pracą w policji. Niebezpieczne sytuacje, w których często znajduje się na przykład Maria Kallio, bohaterka powieści Lehtolainen, stanowią jednak źródło bezpośredniego zagrożenia zarówno dla niej, jak i jej najbliższych, w tym jej nienarodzonego jeszcze dziecka. Poprzez ukazanie swojej bohaterki jako osoby gotowej na najwyższe poświęcenie w słusznej sprawie autorka uświadamia czytelnikom, z jakim ryzykiem i odpowiedzialnością wiąże się praca w służbie sprawiedliwości.

Poza problemami, jakie praca policjanta może powodować w życiu rodzinnym, Joensuu zwraca także uwagę na sposób postrzegania policjanta i jego funkcji przez społeczeństwo. To, w jaki sposób otoczenie reaguje na kontakt z policją również nie pozostaje bez wpływu na samopoczucie funkcjonariuszy, w efekcie prowadząc do pogorszenia ich relacji z najbliższymi, którzy nieustannie zmuszeni są okazywać cierpliwość i wyrozumiałość wobec nierzadko przemęczonego i sfrustrowanego członka rodziny.

Ważnym zagadnieniem, jakie pojawia się w analizowanych powieściach obojga pisarzy, są problemy związane ze zdrowiem psychicznym policjantów. Komplikacje zdrowotne, przede wszystkim te wiążące się z kondycją psychiczną ukazane są jako jedne z najpoważniejszych zagrożeń, z jakimi muszą radzić sobie policjanci. Pertti Ström oraz policjant o pseudonimie Bingo, czyli Veikko Sorvari z powieści Mattiego Yrjäny Joensuu,

padają ofiarą najprawdopodobniej największego wroga, a więc tego, który atakuje od wewnątrz. Znaleźli się oni w tym momencie życia, w którym nawarstwienie problemów dotyczących różnych jego sfer, przede wszystkim jednak życia prywatnego, prowadzi do sytuacji bez wyjścia.

Perspektywy związane z niesłabnącą popularnością gatunku wśród pisarzy i czytelników pozwalają przypuszczać, że w dalszym ciągu będzie wzrastało zainteresowanie fikcją kryminalną wśród badaczy literatury. Nowe prace teoretyczne zapewne z czasem pojawią się również tam, gdzie do tej pory fikcja kryminalna nie cieszyła się zbytnim uznaniem teoretyków bądź też stanowiła przedmiot zainteresowań badawczych jedynie wąskiego grona badaczy. Przedmiotem badań literaturoznawczych staną się tym samym te problemy, które kolejni pisarze będą poruszali w swoich powieściach. W związku z tym należy oczekiwać, że fikcja kryminalna coraz rzadziej będzie wzbudzała kontrowersje badaczy jako gatunek, który może, jak każdy inny, podlegać wszechstronnej analizie literaturoznawczej. Na zainteresowanie ze strony badaczy, również w Polsce, mogą liczyć kolejni autorzy, których dzieła systematycznie tłumaczone są na język polski oraz powieści należące do podgatunków podlegających obecnie nieustannemu rozwojowi.